

Kratak osvrt na pregled orgulja izvršen ljeti 1972.

Iz više razloga trebalo je pokrenuti akciju sistematskog ekipnog pregleda orgulja u našoj republici. Takav posao u Hrvatskoj (ne znam kako je u Sloveniji) sve do sada nije bio vršen, što se u organološkoj struci osjeća kao veliki nedostatak. Također je trebalo steći točniji pregled stanja postojećeg instrumentarija, obuhvativši ujedno i vrijedne svjetovne stare instrumente.

O orguljama i orguljarstvu u Hrvatskoj u cjelini još uvijek ne postoji naučno djelo. U 19. st. i početkom ovoga stoljeća za orgulje, naročito one starije, nitko nije mario. Kao posljedicu tog nehaja trpimo nenadoknadive gubitke u vrijednom kulturnom blagu naše baštine. Od pokretanja časopisa Sv. Cecilija (1907) Janko Barle nastoji pisati i poticati pisanje o našim orguljama, ali osim skromnih crtica, izvještaja i svega jedne rasprave (Mantuani) nije se više postiglo, jer nije bilo znanstvenih radnika za ovo područje. Za takav rad trebaju podaci iz različitih arhiva, iz Spomenica pojedinih župa i samostana, iz ranije štampe, no prije svega treba obići čitav teren i upoznati se s onim što postoji. Nerijetko orgulje same sadrže i povijesno važne podatke o svom postanku.

Za takav zadatak potrebna su sredstva i ljudi, pojedinac sâm može tu malo uraditi. Republički zavod za zaštitu spomenika pokrenuo je akciju ekipnog obilaska terena, za koju je zatražena sredstva dodijelio Fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti. Prema planu imao bi se u rasponu od tri godine obići sav teritorij SR Hrvatske, obaviti pregled i opis instrumentarija, uključivši vrijedne instrumente u muzejskim zbirkama i u zbirkama privatnika, i pribitati što iscrpniju i što obuhvatniju dokumentaciju o svakom pojedinom instrumentu.

Kako se u ovom času u najvećem broju slučajeva radi o orguljama, radi lakšeg komuniciranja s crkvenim vlasnicima u sastav ekipe ušao je kao predstavnik Duhovnog stola mo. o. Izak Špralja s Instituta za crkvenu glazbu. Jer, napokon, rezultati ovih pregleda važni su i za crkvene vlasti.

*
* * *

Da bi se rad brže odvijao teritorij Hrvatske podijeljen je na Sjever i Jug, a obrađivale su ih dvije ekipe utvrdivši prije toga načela po kojima se radilo.

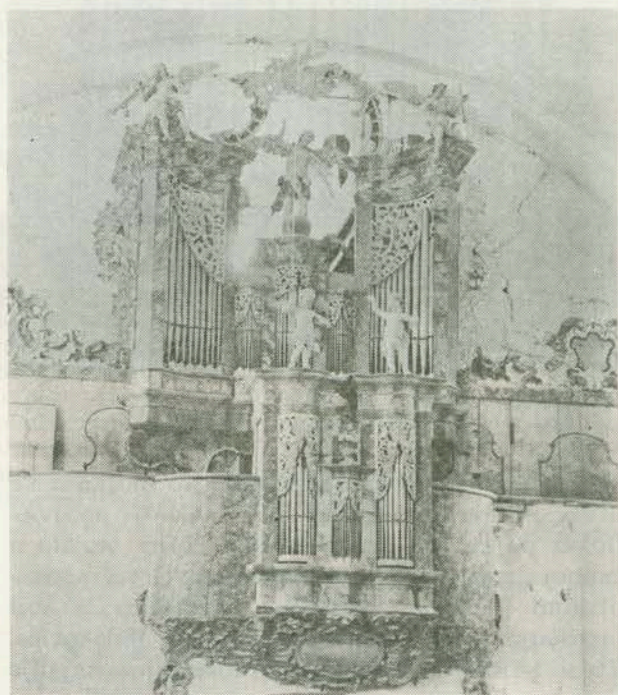
Ekipa za Sjever obišla je čitavo Međimurje s Podravinom od granica Slovenije pa do Podravske Slatine, obuhvativši područje Varaždina, Ludbrega, Koprivnice i Virovitice; zatim krajeve s ovu stranu Bilogore pa do rijeke Save i željezničke pruge Zagreb—Koprivnica zaključno, obuhvativši područja Bjelovara, Čazme, Moslavine, Garešnice

i Ivanića te samo djelomično Križevaca, koje je ostavljeno za kasnije. U svemu je pregledano 147 orgulja.

Južna ekipa nastavila je još 1971. započeti rad (tada je obišten teren srednje i južne Dalmacije do Kotora) i obišla područje gornje Dalmacije, Hrvatskog primorja s Rijekom i otocima (iako ne svima). Tu su pregledane 51 orgulje.

Sjeverna Hrvatska

a) 17. stoljeće. — Pregledan je samo jedan instrument, orgulje nepoznatog graditelja u kapeli sv. Florijana u **Varaždinu** (oko 1680.). Osim orgulja u Lepoglavi (1649) koje se nalaze u restauraciji (He-

Čazma, orgulje iz 1767.

ferer), ove su orgulje vrlo dragocjene jer su sačuvane u izvornom stanju, iako neispravne i izvan upotrebe. Prije 1760. bile su u varaždinskoj isusovačkoj crkvi, za koju su bile sagrađene. Manji, nešto mlađi pozitiv u Zlogonju nije bio dostupan, dok oba dragocjena velika pozitivna u zbirci Muzeja grada Varaždina već su ranije obrađena.

b) 18. stoljeće. — Orgulje ovog razdoblja idu većinom u red najljepših i najdekorativnijih koje

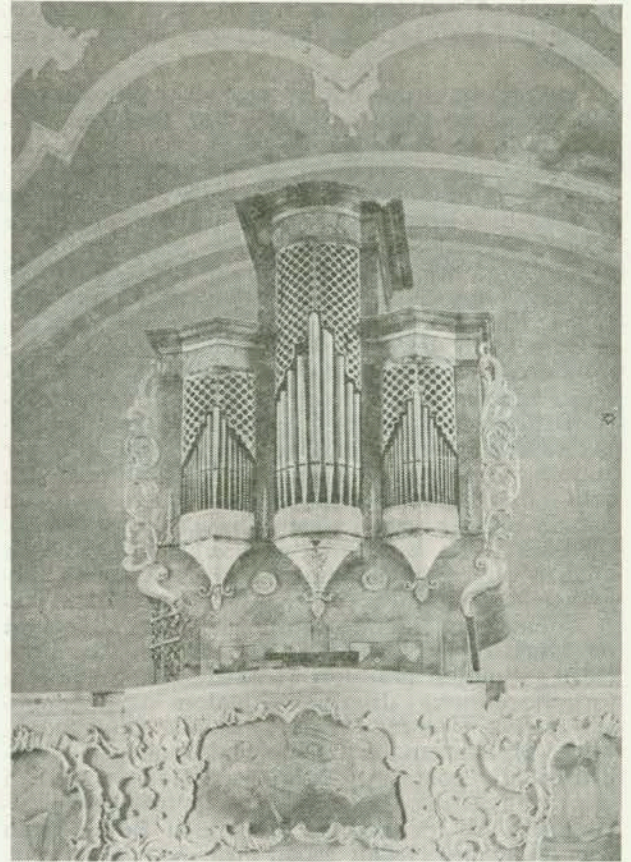

posjedujemo. Rezbarije, često umjetnički vrlo vrijedni kipovi i bogata pozlata čine njihovu posebnu vrijednost u umjetničkom pogledu. Imadu i veliku organološku vrijednost jer su pretežno i kao instrument izvorno sačuvane.

Pregledano je 16 instrumenata iz tog razdoblja. Najstarije su orgulje u **Novoj Rači** (1753.), djelo nepoznatog autora moćne zvučnosti, potrebno stručnog temeljitijeg popravka. Dragocjeni veći pozitiv u **Purgu Lepoglavskoj** (oko 1755, možda Janček iz Celja), čeka temeljiti popravak. Veliku vrijednost imaju orgulje u **Varaždinskim toplicama** znamenitog orguljara Antona Römera iz Graza (1765.), čijih djela je vrlo malo sačuvano, radi čega naši primjerci imaju međunarodno značenje; topličke orgulje odlikuju se izvrsnom baroknom zvučnošću i nedavno su vrlo lijepo uređene (treba riješiti pitanje obnove trakture, radi čega se teško sviraju). Ove bi orgulje mogle izvrsno poslužiti kao dokaz da se stare vrijedne orgulje ipak mogu dobro popraviti i odlično služiti svrsi. **Čazma** (1767.) ima divot-orgulje, čije kućište spada među najljepše našega područja; ušćuvane su u izvornom stanju te imaju veliku organološku i umjetničku vrijednost; nadati se je da će dočekati stručno dobru restauraciju. **Radovan**, kapela župe Margečan, ima vrijedan pozitiv sačuvan u izvornom stanju graditelja Simona Ottonischera iz Maribora (1774.), čija su djela orgulje u Hrašćini (1779.), Sopotu (1766.), vjerojatno Kominu, te uništeni pozitiv u Zelendvoru. Moslavačko područje diči se trima krasnim orguljama 18. stoljeća (orgulje u Ludini na žalost su nedavno mučke izbačene): u **Kutini** (oko 1777.), koje bi dobrom restauracijom trebalo vratiti u prvotno stanje pošto su u toku vremena izbačeni brojni registri (dispozicija je poznata), a skulpture anđelčića su vrlo vrijedno djelo; u **Osekovu** (1781—83.), djelo Josipa Topleka i Tašnera iz Varaždina, još u izvornom stanju s prekrasnim kućištem, iščekuju temeljit popravak; napokon orgulje u **Križu** (1787.), čiji graditelj nije poznat, ali je F. Heferer 1906. posve obnovio i stavio nove svirale, čiji zvuk ipak djeluje dovoljno barokno da ne narušuje sklad. Vrlo su dobro i izvorno sačuvane orgulje kapele u **Hrastovljanu** (1796.) župe Martijanec, koje je gradio Josip Otonič iz Maribora, iako bi trebale temeljitog popravka. Otonič je u Podravini gradio mnogo orgulja, od kojih su neke sačuvane (**Petrijanec**, **Močila**). Ima ih u bjelovarskom kraju (**G. Petrička** iz 1800., **Trojstvo** iz 1802., ove potonje danas Otoničevo najveće sačuvano djelo). Potpunosti radi spomenuti ću i lijepi posve zapušteni pozitiv kapele Draškovića u dvorcu Klenovniku (oko 1750.), posve zapuštene orgulje iz stare varaždinske župne crkve u **Vratišincu** (oko 1770.), orgulje u Savskom Nartu (oko 1790.), uništeni pozitiv u Apatovcu (oko 1730.) i lijepi potpuno ušćuvani mali pozitiv muzeja u Virovitici, ranije u kapeli u Sedlarici (oko 1765.). U posve lošem stanju nalazi se lijepi pozitiv kapele u Pintićima (oko 1785.), stradao još 1917., kojega rastaču vlaga i crvi i valjalo bi dopustiti da se prepusti kojoj muzejskoj ustanovi, koja bi možda ulaganjem velikih sredstava (kojih kapela nikada neće imati) uspjela spasiti ovo lijepo djelo na izdisaju.

c) 19. i 20. stoljeće. — Orgulje ovog razdoblja ni izdaleka se više ne odlikuju umjetnički vrijednim kućištima, iako i tu se može naći vrijednih

stolarskih radova. Od starijih djela na prvo mjesto treba staviti velike orgulje P. Pumppe u **Kloštru Ivaniću** (1834.), koje svakako zaslužuju restauraciju. Zagrebački graditelj orgulja P. Pumppe radio je vrlo skladna i solidna djela, posve u duhu tradicije, pa svako njegovo djelo zaslužuje da se

Osekovo, orgulje iz 1783.

čuva. Sačuvane su njegove odlične orgulje u **Cigleni** (1842.), vrijedan zapušteni pozitiv u **Resniku** (1838.), a poznate su nam njegove orgulje u **Kraljevcu na Sutli** (1848.), **Gračanima** (1846.) i zagrebačkom **sv. Roku** (1833.). Izuzetna pojava u gornjoj Hrvatskoj su rijetke i umjetnički vrlo vrijedne orgulje mletačko-dalmatinskog orguljara G. Moscatellija, čije su orgulje u **Bednji** (1812.), na žalost u toku vremena više puta pregrađivane) i na **Ravnoj Gori** (1813). Nadalje vrijedna su solidna djela orgulje starog varaždinskog graditelja orgulja **Gottharda Steininger**a, čije djelo postoji u pavlinskoj kapeli sv. Jeronima u **Štrigovi** (1850.), dok su uništeni i razbijeni pozitiv u **Podravskoj Subotici** (1830.), **Trakošćanu** (oko 1833.) i **Jakopovcu** (1842.). Sačuvane su mu manje orgulje (zapravo pozitiv) u **Batini** (1829.) i **Klupcima** (1828.). O vrijednim orguljama Josipa Otoniča u G. Petrički i Trojstvu već smo govorili, koje bi orgulje zaslužile temeljit popravak i čuvanje, jer su još u izvornom stanju i karakteristične za Otoničev način gradnje. Od starijih varaždinskih graditelja treba spomenuti Ignaca Pettera, čije su veće orgulje u **Hlebinama** (1838.) i **Drnju** (1851.), oboje potrebne temeljitijeg popravka. Vrijednost njegova

solidnog rada pokazuju orgulje u Kamenici (1844.) i Gušćerovcu (1832.), koje poznajemo od ranije. I crkva u **Garešnici** čuva zanimljivo i do danas poznato jedino sačuvano djelo zagrebačkog orguljara Franje Seiblera (1843.), »Slavjana iz Moravske«, kako je sam zapisao; na žalost treba sumnjati da je orgulje kasnije jako na svoju preintonirao J. Dobnik. Svakako bih požalio posve zapušteno stanje preko 150 godina starih pozitivu u Imbriovcu, Zablatju i Kutnjaku, te orgulja u V. Grđevcu i Šemovcu.

Od orgulja druge pol. 19. stoljeća s udivljenjem bih spomenuo troje: orgulje u **Vel. Bukovcu**, bečkog graditelja Carla Hessea (1855.), koji je kao rođeni Trščanin u mladosti izučio talijansko graditeljstvo po najboljoj tradiciji smjera Nakić—Callido, da bi u Beču kušao spojiti tekovine mletačke škole s austrijskom. Djela mu se odlikuju ne samo stručno vrlo pomnim radom nego i znatnom umjetničkom vrijednošću pravog umjetnika-stvaraoca. Kada bude došlo do njihove restauracije, trebalo bi to učiniti krajnje pomno i izvršiti sve organološke izmjere. Može se očekivati da je slijedio Nakića, otuda divan zvuk ovom instrumentu. Drugo značajno djelo bile bi orgulje župne crkve u **Koprivnici**, kojima je prema tradiciji autor župnik Adam Zuvic. I doista, ove orgulje imaju vrlo individualne osobine, kojih ne susrećemo kod ostalih orgulja toga vremena na našem području. I njima treba temeljitog popravka. Organološka analiza dobivenih podataka dati će konačno mogućnost ocjene Žuvićeva znanja i darovitosti. Treće spomena vrijedne orgulje našli smo u **Mariji na Muri**, djelo Leonarda Ebnera iz Maribora (1870.). Solidan graditelj tradicionalnog smjera (orgulje dopunio drugim manualom na pneumatski sustav Brandl). Žuvićev učenik, po predaji, bio je M. Svarcmajer iz Koprivnice, čije dosta dobre orgulje postoje u **Martijancu** (1889.) čekajući popravak. Žuvićeve bi orgulje imale biti u **Đelekovcu** (oko 1850.) i uništene orgulje u **Bojani-Brdu** župe Draganec (1828.). Među starijim orguljama treba svakako posebno istaknuti velike i lijepe orgulje zagrebačkog majstora A. Simenca (u **Voloduru** (1863.)), po kojima taj orguljar zaslužuje da mu se pokloni više pažnje nego se do sada činilo. Bolje su mu djelo i orgulje u **G. Jelenskoj**, iako posve zapuštene. Ostale njegove orgulje ne zaslužuju više spomena. Ipak ne isključujem mogućnost da će nas u daljem obilasku još koje njegovo djelo iznenaditi. Zasjenio ga je potpuno M. Heferer, koji je u svakom pogledu bio njemu nadmoćniji graditelj. Osnovavši 1870. u Zagrebu orguljarsku radionicu, ova tvrtka ima neosporno važan udio u razvitku orguljarstva Hrvatske naših dana. Još danas imponiraju orgulje Mije Heferera u **Gradevcu** (1880.), a dobre su i u **Vrtlinskoj** (1881.) i **Ivanču** (1887.). Njegov nasljednik Ferdo ostavio je niz odličnih orgulja, tako u **Vinici** (1912.), **Virju** (1916.), **Križovljanu** (1888.), **Đurđevcu** (1908.), **Barolovcu** (1908.) i drugdje. Tvrtka Heferer—Faulend ima krasne orgulje u **Legradu** (1933.), a manje orgulje izradila je i u najnovije vrijeme u međimurskoj **D. Dubravi**. Značajna su dva djela tvrtke Lindauer i Majdak, u **Biškopcu** (1931.) i **Iliji** (1932.), no ove potonje nismo sada obišli. Orgulje u **Dubravi** nisu u najboljem stanju.

Varaždinski orguljari druge pol. 19. stoljeća nisu ostavili dokaze značajnije djelatnosti, a ni rezultati nisu bili naročiti. Još najbolji je bio Josip Papa ml. (našli smo 4 djela), dok Josip Peter ne zaslužuje osvrt.

Od novijih orguljara, osim tvrtke Heferer (pregledano 20 orgulja), najzastupljeniji je J. Brandl iz Maribora (14 orgulja), od kojih je na žalost napadno veliki broj u vrlo zapuštenom stanju, no razlozi ne leže u nekvalitetnom radu već u prilikama i uvjetima. Najljepše su mu orgulje u pav-

Kutina, umjetnički detalj s orgulja (oko 1777.)

linskoj crkvi u **Varaždinu** (1933.), tamošnjoj župnoj crkvi (1895.), u **Čakovcu** (1906.), ostale, često velike i lijepe (Juraj na Bregu, Molve) nisu u upotrebljivom stanju. Znatno zaostaju djela J. Dobnika (2) i J. Erhatica (2), M. Krainza iz Maribora (radio 70-tih godina prošlog stoljeća), nešto bolje su orgulje A. Peržine, no najbolje F. Jenka, osobito njegove divne orgulje u Raskrižju (1966.). Svakako najznatnije djelo čitavog pregledanog područja su orgulje od 50 registara u franj. samostanu u Varaždinu, djelo koje je na Jenku (1937) izradio o. P. Vupora. (1971) Od stranih tvrtka najviše ima Riegera (18), iako i njegova mnoga djela su posve zapuštena ili čak uništena. Najljepše Riegerove orgulje našli smo u **Virovitici** i **Bjelovaru**, ali ima i manjih orgulja (6—8 registara) vrlo dobre zvučnosti. Znači da bi se i ona zapuštena djela mogla jednako dobro osposobiti. Pošto kod Riegerovih djela otpada uobičajena isprika da se orgulje ne održavaju, jer »su stare«, »dotrajale i ne isplati se više popravak« i sl., ovdje ne vidim drugo do razloga kojima nije kriv instrument sam po sebi. Vrlo dobra i kvalitetna su djela iz radionice Angstera u Pečuhu (4 orgulja), Nandora Pepperata (1) i Mölzera (4).

Sve u svemu od pregledanih 147 orgulja u dobrom smo stanju našli 57, samo djelomično i za nuždu upotrebljivih našli smo 23, a 67 orgulja leži izvan upotrebe.

Južna Hrvatska

Orgulja starijih od 18. stoljeća nije bilo. Ipak, djela mletačke orguljarske umjetnosti 18. stoljeća našlo se 8. Istaknuto mjesto zauzimaju orgulje najznatnijeg Nakićeva učenika Gaetana Callida d'Este, od kojih svako pojedino djelo znači pravu dragocjenost. Callidove sačuvane orgulje ima u **Malom Lošinju** (1781.), dvoje u **Velom Lošinju** (iz 1782.), njegovo posthumno djelo u katedrali u **Krku** (naručeno 1808, isporučeno 1815.), dok su orgulje u **Osoru** propale u zadnjem ratu (bile su iz 1781.). Postoje i orgulje Callidova sina Antonija u **Cresu** (1830.), te troje orgulje tvrtke Bazzani, nasljednika Nakić—Callidovih. Od starijih orgulja djelo Domenica Moscatelli ima u **Ninu** (1782.), te orgulje neutvrđenih autora u **Pagu, Karlobagu** i kod benediktinki u **Cresu** (1777.), kao i one u **Tijesnom**.

Iz 19. stoljeća, osim već spomenutih tvrtke Bazzani (**Bakar**, 1855; **Obrovac**, 1847; **Velj Lošinj** sv. Josip, 1896) vrijedne talijanske orgulje tvrtke Lingiardi imadu u **Rijeci** u crkvi sv. Jeronima (1856.). Starije orgulje su i u **Bakru** (sv. Andrija) i **Biogradu**. On novijih orgulja susrećemo iz Slovenije autore: Dernača, Jenka, Malahowskog, Mi-

lavca, Peržinu, Zupane), samo po jedno djelo hrvatskih orguljara Heferera, J. Dobnika, J. Erhatica, Koluba. Također ima nekoliko orgulja novijih austrijskih i talijanskih orguljara.

Pregled: Od 51 pregledanih orgulja 28 je u redu i u upotrebi, 8 djelomično sposobno za upotrebu, 15 izvan pogona.

*
* * *

Tražeci po vizitacijama podatke o pregledanim orguljama pretežno nailazim na podatak da je orgulje svojoj crkvi darivao puk: sabirući novčić po novčić u ona teška vremena dok je naš seljak bio kmet ili graničar, dok je u Hrvatskoj nacionalna ekonomika bila zaostala i primitivna, zemlja siromašna, narod je teško stečeni novčić žrtvovao i nabavljao čudesno lijepu opremu svojih crkava. Smijemo li toga zaboraviti? Smijemo li nehaljno prelaziti preko tih žrtava koje nas obavezuju na održavanje? Žrtve koje iziskuje održavanje ne bi ni nama danas u boljim ekonomskim uvjetima smjele biti teške.

I s p r a v a k

U članku Ladislava Šabana »Da li je majstor Ivan iz Varaždina radio orgulje u Varaždinskim Toplicama 1546. godine« (Sv. Cecilija 1973, br. 1, str. 18) u tisku je ispao redak pa rečenica ima glasiti ovako: »Tu igitur debeas eidem dare de bono vino prefatos viginti cubulos, et facias deduci Warasdinum ad domum ipsius«.

/E. Laszowski, Spomenici Zagreba, sv. XII, str. 281/